

IVO POSPÍŠIL

ORIGINÁLNÍ POHLED NA MODERNISMUS

Kniha Solomija Dmytrivna Pavlyčko: *Dyskurs modernizmu v ukrajins'kij literaturi* (vydannja druge, pereroblene i dopovnene, „Lybid“, Kyjiv 1999) je příkladem moderního bádání. Jde již o druhé, opravené a doplněné vydání z roku 1997 skládající se z šesti kapitol. Autorka velmi organicky vyvozuje ukrajinskou modernu z krize narodnictví či národovectví – v Rusku byla situace podobná, ale přece jen jiná, neboť kontakt se západní Evropou byl paradoxně přímější – vycházel již z ruského západnického paradigmatu Petrova. Ukrajinská moderna nebyla jen protestem proti folklórnímu a naivně realistickému národovectví, ale také proti marginalizaci estetické funkce umění – o tom pojednává druhá kapitola *Modernismus jako estetismus*. Prameny ukrajinské moderny byly pluralitní: polynacionální poezie v Bukovině, nové ideje a tvorba Olhy Julianivny Kobyljanské (1863–1932), bukovinské autorky, která dozrávala v Černovicích (Černovcy) v německo-rusko-ukrajinském prostředí (začala psát německy). Do její tvorby a jejího ideového usilování se promítly myšlenky F. Nietzscheho a dobového ženského emancipačního hnutí, předchůdce moderního a postmoderního feminismu (novela *Carivna*, 1893). V tvorbě Kobyljanské, ale také Lesji Ukrajinky (vl. jm. Larysa Petrivna Kosačová, 1871–1913) se také projevuje zvýšený zájem o sexualitu.

Pojetí Solomije Pavlyčko v knize *Diskurs modernizmu v ukrajinské literatuře* je svěží v tom, že bere modernu vskutku jako diskurs, tj. rozmluvu, debatu, diskusi, která se vede v uměleckých dílech (nejen literárních) i kritice: sleduje jej v poezii počátku 20. století, v časopise „Ukrajins'ka chata“ jako etapě modernistické kultury a v ukrajinské recepci nietzscheovství, například u Mykoly Jevšana, v psychologismu a v ukrajinském evropanství.

Metodologicky a literárněteoreticky je poněkud pochybná partie o moderně 20. století mezi avantgardou a neoklasicismem: tento diskurs vidí autorka v souvislosti s experimentální poezií a prózou francouzskou a anglosaskou (James Joyce, T. S. Eliot, Virginia Woolfová) – diskutabilní je zejména to, že avantgardismus, moderna a neoklasicismus jsou kladeny takto vedle sebe – je však možné, že ukrajinský materiál – na rozdíl od jiného – vede k tomuto závěru, zatímco jinde šlo spíše o bezprostřední navazování a prolínání, pokud ovšem avantgardu nechápeme pouze ideologicky a politicky a neoklasicismus jen jako návrat ke konstitutivním prvkům starého klasicismu. Diskurs této „nové moderny“ vynesl do popředí problém čtení. Na Ukrajině vznikají nové almanachy a jiné tiskové orgány moderny. Jevy, které autorka mapuje v souvislosti s tímto „novým modernismem“, který se vytváří v kontaktu s avantgardou a neoklasicismem, jsou opravdu časté, ostatně jako jinde v Evropě, zde však násobené svébytným postavením Ruska a Ukrajiny tváří v tvář evropeismu a antievropeismu (Mykola Chviljovyj), nové sexualitě, intelektualismu (Valerjan Pidmohylnyj, Viktor Petrov), existenciálnímu diskursu a iracionalismu.

Pozdější vývoj ukrajinské moderny byl silně ovlivněn psychoanalýzou a jejími postupy aplikovanými na literaturu. Zájem o hlubinnou psychologii vychází

z modernistické neurózy fin de siècle. V úvodu této kapitoly uvádí autorka jména západoevropských analytiků neurózy; přitom u kořenů východoslovanského psychologismu stál právě ruský píšící Ukrajinec A. A. (O. O.) Potebňa, který je v knize zmíněn pouze jednou, a to ještě jen v souvislosti s historickou poetikou. Vytváření marxisticko-freudistické syntézy, o níž Pavlyčko píše, bylo však jevem obecnějším, nejen ukrajinským (nelze však mluvit o spojování freudismu a komunismu, to jsou dvě rozdílné roviny: freudismus je psychologická metoda, jejíž dimenze se postupně rozšiřovaly až na rovinu světového názoru, komunismus je podle Marxe etapa ve vývoji společnosti nebo politické hnutí, které k ní směřuje; dnes se slova „komunismus“ používá zejména v žurnalistické praxi značně promiskue): známé je spojení ruského marxismu a freudismu, freudismu a surrealismu, který byl – alespoň na počátku – úzce spojen s marxismem.

Přesně autorka zachytila rezidua romantismu v moderně (čas. Zveno) i filozofii krize a neukotvenosti na třech tragických postavách: Viktoru Petrovovi, Viktoru Domontovičovi a Viktoru Berovi. Právě od poloviny století zasahuje tu existencialismus analyzovaný na tvorbě Jurije Kosače, zatímco se jménem Ihora Kosteckého se spojuje tzv. nihilistický modernismus. Za skvělý krok lze pokládat to, že autorka do své knihy zařadila i poetologické partie o tom, jak moderna reinterpretovala literární a kulturní tradici a jak prožívala své krize (Z. Berežan, pseudomoderna Vasil' a Barky). Pokus o nové oživení moderny spojuje s tzv. Newyorskou skupinou (Bohdan Rubčak, Bohdan Bujčuk, Jurij Tarnavs'kyj, Vira Vovk aj.).

Solomija Pavlyčko ukázala, že paradigma ukrajinského modernismu ve 20. století je podobné ruskému: jeho rysy jsou přerývky, návraty, krize, přehodnocování a existence domácího a exulantského proudu. Zásadním problémem knihy – kromě možné polemiky s dílčími interpretacemi jednotlivých autorů – je rozpor mezi literaturou, jejím tvarem a jejími metodami a filozofickými a ideologickými proudy. Autorka vede diskurs o modernistickém diskursu, tedy vyprávění o tom, jak to bylo s ukrajinskou modernou: přitom se již méně zabývá tím, jak se spojovaly ideje a konkrétní literární tvorba, například psychologické teorie v čele s freudismem, nietzscheovství apod. Tvarování artefaktu se autorka věnuje málo, spíše zkoumá realizaci idejí v uměleckém díle – i toho je ovšem zapotřebí. Jestliže autorka vede modernistický diskurs od narodnického realismu 19. století, tedy jeho termínu a quo, nepočíná si tak již s termínem ad quem, i když si lze představit, že modernu chápe jako něco permanentního a že mluví o krizi moderny, nikoli o její smrti. Chybí tu tedy postižení mezi ukrajinské moderny a postmoderny, což může být dosti specifické. Nejnovější práce o ruské postmoderně (R. Porter: *Russia's Alternative Prose*. Berg, Oxford/Providence 1994; И. Скоропанова: *Русская постмодернистская литература*. Издательство «Флинта», издательство «Наука», Москва 1999; Г. Нефагина: *Русская проза второй половины 80–х – начала 90–х годов XX века*, Минск 1998; Г. Нефагина: *Динамика стилевых течений в русской прозе 1980–90–х годов*, Минск 1998) ukazují de facto tři pojetí: buď je postmoderna chápána jako jednotlivé tvary a individuální pojetí (R. Porter), nebo jako všeobjímající styl epochy (I. Skoropanovová), nebo jako jeden z možných směrů, vedle něhož se mo-

hou vyskytovat i jiné jevy včetně moderny (G. Něfaginová). I tato pojetí jsou však kritizovatelná (viz I. Pospíšil: *Problematika literatury napravení i konec veka*, Olomouc, v tisku, týž: *K problematice ruské postmoderny*, Slavia, v tisku).

Nicméně moderní styl a suverénní vedení diskursu podložené zevrubnou znalostí materiálu a ukrajinsko-západní kontext činí z této práce Solomiji Pavlyčko svého druhu průkopnickou knihu, která vystupuje v dvojjediné úloze učebnice a vědecké práce. Lze jen litovat, že se tu více nemluví o slovanské moderně, neboť tvarová podobnost doslova bije do očí: česká, polská a jihoslovan-ská moderna patří k světovým jevům (viz F. Wollman: *Slovesnost Slovanů z roku 1928*) a nelze ji beztréstně ignorovat či fragmentarizovat. A metodologicky je to látka již zcela nezbytná, základní, elementární.

LUDVÍK ŠTĚPÁN

POHLED NA MODERNISMUS

PŘES HRANICE PROUDŮ I VLVIVŮ

Je jisté, že dvojí fáze delimitace ukrajinské literatury (denacionalizace ze sovětského rámce a integrace do kontextu literatury světové), jak se o tom mluvilo v úvodu, nemůže dlouho probíhat řízena pouze jednostrannými názory čistě ukrajinskými. Už to, že ukrajinská literatura dlouhou dobu koexistovala a vyvíjela se s jinými národními literaturami (ruskou, polskou a zprostředkovaně s dalšími) v rámci různých státních celků (ruské impérium, polský stát, rakousko-uherský zábor, sovětská unie a západoevropská emigrantská centra), ale rovněž pod různými vlivy (ruský, polský, rakousko-německý, maďarský, slovenský a český) dává předpoklady k tomu, že analýza, která má za cíl určit východiska novodobé etapy, bude nazírána z více stran.

Takovým pohledem, nikoli úzce nacionálním, je kniha psaná polsky – Agnieszka Korniejenko: *Ukraiński modernizm. Próba periodyzacji procesju historycznoliterackiego* (Towarzystwo Autorów i Wydawców Prac Naukowych UNIVERSITAS, Kraków 1998). A. Korniejenko (narozena 1968) patří k mladší generaci teoretiků a komparatistů Ústavu polské filologie Jagellonské univerzity v Krakově, spolupracujících s Východním ústavem Univerzity A. Mickiewiczze v Poznani. Vydala monografii *Poezja Wasyla Stusa* (Kraków 1996) a překládá moderní ukrajinské básníky (kromě V. Stuse mj. V. Holoborodského a B. Rubčaka). Je to opravdu pokus o komplexnější periodizaci vývoje jedním jazykem (ukrajinským) psané literatury v prvních šesti desetiletích 20. století, který se snaží tuto evoluci dokumentovat na syntéze hlavních rozvojových tendencí, přičemž bere v potaz právě různé vlivy politické, společenské a kulturní, zejména ideologické tlaky, jimž byla v té době vystavena.

V první části knihy si autorka všímá obecnějších pohledů na dějiny literatury, resp. na vytváření dějin literatury na příkladu literatury ukrajinské, která dlouhou dobu v západních příručkách figurovala pod heslem *Soviet Literature*, resp.